

DEN SVARTA BOKEN

MAGNUS VÄSTERBRO

DEN
SVARTA
BOKEN

SMÅ BERÄTTELSE R OM
DÖD och FÖRVANDLING

ALBERT BONNIERS FÖRLAG

AV FÖRFATTAREN HAR TIDIGARE UTGIVITS:

Svälten. Hungeråren som formade Sverige 2018

Tyrannens tid 2021

PÅ ANDRA FÖRLAG:

101 historiska händelser. En annorlunda världshistoria 2015

Pestens år. Döden i Stockholm 1710 2016

Pest och kolera. Historiens värsta farsoter (med Nina Västerbro) 2017

Vålnadernas historia. Spöken, skeptiker och drömmen

om den odödliga själen 2019

www.albertbonniersforlag.se

Copyright © Magnus Västerbro 2022

ISBN 978-91-0-019845-9

FORMGIVNING Eva Wilsson

OMSLAGSBILD Lo Stregozzo, Agostino Veneziano

Tryckt hos ScandBook, EU 2022

*Jag skrämdes inför döden och vandrade på stäppen.
Min kamrats öde tyngde mig
och jag irrade vida omkring på stäppen.*

GILGAMESHEPOSET, ELLER
»HAN SOM SÅG DJUPET« (CA 1250 F KR.)

• I •

DEN ODÖDLIGA KÄRLEKEN 11

OM ATT HANTERA DE DÖDA 19

LAGENS MAKT 25
(en spökhistoria)

MIN VAMPYR 33

MÖTEN MED DE DÖDA 39

DEN SISTA DAGEN 53

DE OSALIGA ANDARNA 75
(fallbeskrivningar)

ETT BESÖK I HELVETET 83
(berättat för ett barn)

UTDRAG UR ONDSKANS HISTORIA 96
(om helvetet på jorden)

• II •

DAGARNA EFTER 107

DEN OMÖJLIGA STADEN 113

STATENS FÖDELSE 137

ERÖVRINGEN AV NORRLAND 141

FÖRVANDLINGAR 145

HÄNDELSER I EN SÅNG 157

I DE DÖDAS RIKE 172

HJÄLPLÖSHETEN 181

DEN EVIGE 186

Kommentarer 207

• I •

DEN ODÖDLIGA KÄRLEKEN

Jag har varit död i snart fyra timmar. Men jag börjar känna mig lite bättre.

Först var smärtan ohygglig, när hjärtat slutade slå, när inget syre längre nådde ut i kroppen. Det var så tyst. En sådan tystnad... Ljuset blev svagt. Snart var jag omgiven av mörker, och i detta stora mörker fanns inget annat än smärta. Sedan kom kylan. Kanske var kylan det värsta. Att veta att jag aldrig kommer att bli varm igen, på det sätt som en levande människa är...

Och sedan: paniken när jag satte mig upp. När jag kunde se på nytt men det enda jag verkligen lade märke till var kroppens tystnad, hård och tung. Jag lyssnade inåt, men hörde ingenting. Inga hjärtslag. Inga andetag. Jag minns hur jag – fortfarande utan att riktigt tro på att detta faktiskt hade hänt – kände efter pulsen, med högra handens fingrar om pulsådern på min vänstra handled. Men där fanns inget. Utom fuktig, klabbig hud. Och därunder en svampig, pösande kropp. Jag försökte skrika, men skriket bröts och kvävdes när det lämnade munnen. Som när man vaknar ur en mardröm för att man har börjat ge ljud ifrån sig, och så blir man sittande där, i sängen – ensam i natten, ensam med ensamheten.

Nu börjar jag ändå återfå något slags... jag kanske inte ska kalla det jämnmod, men smärtan och kylan påverkar mig inte lika intensivt längre. Det jag oroar mig för mest är henne. Kommer också hon att återvända, som vi har tänkt oss, som vi har planerat? Hon ligger död i rummet intill, i sovrummet. Men jag vågar inte öppna dörren för att se. Hon är mitt livs kärlek och nu när mitt liv är slut vill jag att hon ska fortsätta att vara här, vid min sida. Men jag vågar inte öppna dörren. Jag tänker vänta tills jag hör henne röra sig igen.

Senast jag såg henne låg hon i sängen. Giftet hade gjort hennes läppar blå och fått ögonen att tränga ut, som på en strumapatient. Men annars var hon sig lik – bortsett från blekheten, det dödsbleka... Jag täckte henne med ett lakan och tömde sedan glaset med drycken som vi hade förberett.

Hon har varit död längre än jag. Men hon har inte vaknat ännu. Jag börjar tro att vi har begått ett fruktansvärt misstag. Om inte hon också vaknar – då vet jag inte vad jag ska ta mig till.

Jag går sakta ut på balkongen, på stela, ostadiga ben. Jag har inte vant mig vid mitt nya rörelsemönster ännu. På balkongen ser jag ut över parken, luften smakar gott av höst, fallna löv, fuktig jord. Jag känner i alla fall lukter – det hade jag inte trott.

Därnere är det inte mycket mer än eftermiddag, men ändå redan mörkt. Björkar, lönnar och kastanjer sträcker sina stumma, livlösa grenar mot himlen. Bakom träden sticker klocktornet på det som en gång var ett sinnessjukhus upp, glänsande i skenet från några lämpligt placerade strålkastare. Rakt nedanför mitt hus ligger ett daghem, där de sista barnen precis har hämtats

av sina föräldrar. Nu skyndar de hem till sina varma, ombonade liv. Och här står jag på balkongen, död sedan ganska exakt fyra timmar.

Och allt jag tänker på är henne. På henne, och på vår kärlek, som var den största och vackraste som världen skådat. Ja, det måste jag tro, även om jag misstänker att alla som verkligen älskar tänker sig sin kärlek så. Men det gör inte min övertygelse mindre. Vi älskar varandra och njuter av varandra på ett sätt som ingen annan kan ha gjort före oss.

Nu väntar jag bara på att få höra ljuden därinifrån. De försiktiga rörelserna när en kropp som legat alldeles stilla börjar sträcka på sig igen, röra på sig igen, knaka när kalla leder rätar ut sig...

Men ännu inget. Jag vågar inte tänka mer på detta. Om inte hon kommer tillbaka, då måste jag... jag tänkte säga ta livet av mig, men något måste göras. Någon sorts förintelse måste i så fall ske.

Klockan i tornet på det gamla sjukhuset slår därute. Slagen ekar över parken, som nu när det verkligen blivit kväll är helt öde. Det låter olycksbådande, som ville klockan säga att tiden är förbi, att allt är förbi, att allt hopp är ute. Jag sitter i soffan, ännu ensam, och väntar. Det har gått två timmar sedan jag vaknade.

Underlig är den känsla av tyngd som fyller mig. Det är som om jag för första gången verkligen känner varje organ i min kropp. Som om de tidigare hade svävat, som om atomerna jag består av varit fyllda med någon sorts gas, som fick dem att sväva och stiga uppåt. Kanske är det denna svävkraft som är

själva livskraften? Medan jag levde, inte kände jag någonsin njurarna, levern, tjocktarmen. Nu är allting så påtagligt; jag känner luftstrupen, lång och smal. Känner bröstkorgen, spänd och utdragen; känner den knotiga ryggraden och benmärgen där inuti, vilande och redo; och jag känner lungorna, deras stillhet.

I korta stunder blixtrar rädslan genom mig. Rädslan inför tanken på vad jag – eller vi, menar jag förstås – har gjort. Vi var ju tvungna att göra detta. Vi hade inget val. Det spelar ingen roll vad de andra säger, vi vet vad som skulle ha hänt annars. Vi skulle ha skiljts åt, för alltid. Men vad väntar oss nu? Vilken gudomlig hämnd, vilken fruktansvärd olycka är det som närmar sig?

I sagorna och berättelserna är det ingen tvekan om saken, att göra som vi har gjort måste på något sätt bestraffas.

Jag befinner mig i min lägenhet. Det är i alla fall säkert här, för stunden, och det ger en trygghet. Vår lägenhet, ska jag säga. Vi har ett mycket vackert hem, som vi lagt ner stor möda på. Här finns stilrena, funktionella möbler, och prydnadsföremål och minnessaker samlade under resor i Europa och Asien. Påminnelser om att livet inte bara är vardag utan också njutning och välbehag. Framför allt är detta ett rum som säger: här finns vi. Och allt vi behöver i denna kaotiska, hotfulla värld, som ständigt snubblar liksom drucket från den ena katastrofen till den andra...

Nu väntar jag bara på henne. Det är bara hon som saknas.

Jag fryser och mår illa. Men det kanske är vad man bör vänta sig.

Det är redan natt. Utanför fönstren är det fullkomligt mörkt. Moln drar förbi, som om de har bråttom någonstans, som om någon väntar på dem; jag kan skymta en handfull stjärnor. Det har fallit några droppar regn. Det blåser kraftigt. Brandstegen rasslar och klagar. Tystnaden från sovrummet är fullständig. Jag tyckte för en stund sedan att jag hörde steg. Men när jag lyssnade noga insåg jag att de kom från lägenheten ovanför. Ändå gick jag så försiktigt jag kunde bort till dörren som öppnar sig mot sovrummet. Där stod jag sedan och väntade – allt mer spänd. Fortfarande hörs ingenting därifrån. Nyss var jag nära att öppna dörren och gå in. Men jag vågade inte.

I stället går jag långsamt in i badrummet. Jag tänder lampan, ställer mig framför spegeln. Jag ser verkligen – död ut. Det är ingen vacker syn, detta bleka ansikte... med stela läppar, kalla ögon...

Plötsligt tycker jag att jag ser något som rör sig, inuti spegeln. Så att säga bortom min spegelbild. Det var något där, jag kan svära på det – något som drog förbi, som om någon sprang därinne, bland skuggorna... Men när jag noga ser efter finns ingenting, mer än min spöklika blekhet som stirrar förfärat tillbaka på sig själv. Jag tänker på myten om Spegelfolket, de som sägs vara inlåsta i speglarna och tvingas härma de levande – de som bara bidar sin tid tills de en dag kommer att tränga fram, spränga speglarna och hämnas på oss för sin långa fångenskap. Kanske är det sant? Kanske var det någon av dem jag såg?

Då kommer illamåendet på nytt, med stor kraft. Jag kräks upp en kall sörja. Det jag åt igår – vår sista måltid bestod av pasta och en rosmarinkryddad kycklingsås – kommer upp, till-

sammans med en sur, gulaktig vätska, som smakar som galla fast ännu värre.

När jag har torkat av mig går jag ut igen. I vardagsrummets soffa sjunker jag ner. Jag gör vad jag alltid har gjort när jag velat få tiden att gå – slår på teven och tittar några sekunder i taget på den ena kanalen efter den andra. Jag har mer än sextio kanaler, vilket betyder att jag kan gå från den ena till den andra och när jag hunnit varvet runt har det alltid hunnit börja något nytt på någon av dem. På så vis behöver det aldrig ta slut, det ena upplevelsefragmentet efter det andra kan växla och dränka alla mina tankar, all min oro. Jag sitter i soffan och ser på tio sekunder av ett reportage om en nyupptäckt grodsort i Sumatras djungler, några sekunder av en skrikig musikvideo, sedan fem sekunder om belägringen av Stalingrad, följt av ett fragment av en frågesport samt någon minut om en indisk flicka som föddes med fem ben och därför kallas både »spindeln« och »Kalis dotter«...

Där sitter jag, så långt borta från allt omkring mig att jag först inte inser att jag hört ljudet. Men något i mig slår ändå larm. En känsla jag har svårt att beskriva går genom mig. Sakta inser jag att det låga ljud som jag har hört är ljudet av en knakande säng. Sedan är det ingen tvekan om saken. Någon rör sig därinne. Jag hör fötter som sätts ner på golvet.

Hon har rest sig. Hon har återvänt.

Jag stänger av teven. Jag sätter mig upp och stirrar framför mig. Hela jag börjar skaka. Jag försöker behärska mig. Jag vill springa in i sovrummet, genast kasta mig runt hennes hals. Men jag tänker att jag måste vänta en stund. Ge henne tid att vänja sig.

Så jag räknar till hundra där jag sitter. Försöker att inte lyssna på ljuden från rummet intill, men kan inte låta bli. En stol som skrapar. Sedan något som låter som en harkling. Men kanske var det ett försök till ett skrik, följt av upprepade, hackande ljud. Jag känner igen det. Även jag grät först, en panikslagen torrgråt som inte gick att hejda.

Jag slår på teven igen och räknar vidare, sakta. När jag räknat till hundra börjar jag om. När jag kommer till hundra börjar jag om igen. Och om. Och om igen.

Ljuden har tystnat. Jag antar att hon sitter ner och tänker. Försöker... omfatta situationen. Sitt nya tillstånd.

Utänför lägenheten vilar Stockholm stilla och tyst i mörkret. Det är svårt att tro att detta är en riktig stad, bebodd av riktiga människor. Det skulle lika gärna kunna vara en plats där inget liv existerar, en stad av kulisser och dekor. Men natten är i varje fall verklig – svart, ogenomtränglig. Inte en stjärna på himlen längre, månen är också borta. Jag riktar mig mot teven, ser på den så intensivt jag kan, försöker få den att uppsluka mig.

Så öppnas dörren. Och där står hon. Så blek att hon nästan är vit. Inte fullt lika vacker längre, men det är i alla fall hon. Läpparna blåa och spruckna. Svullnader över kinderna och pannan. Hennes vänstra arm är böjd som en knotig gren.

Jag minns första gången vi sågs, på den där festen, för så många år sedan. Hon var en uppenbarelse. Hon var drömmen jag inte visste att jag hade drömt. Jag minns första gången vi kysstes, då vi häpnade över hur gott det smakade. Första gången jag kände hennes hand nudda min; värmen som då strömmade

igenom mig, en värme jag aldrig helt slutat känna när jag ser henne. Och jag minns den där gången då jag slickade hennes sköte, samtidigt som hon pressade en apelsin över magen så att saften rann ner och blandades med smaken av henne... Alla dessa minnen! Vår odödliga kärlek!

Jag stänger av teven och går henne till mötes. Hennes ögon är fyllda med klibbig vätska.

»Vad har vi gjort?« säger hon. »Det här är fruktansvärt.«

Jag säger inget, utan tar henne i mina armar och kramar henne. Vi är båda kalla och stela. Hennes lukt har ändrats. Värmen, hettan är borta. Men jag känner igen henne ändå. Ingen död människa kan någonsin ha luktat bättre än vad hon gör just nu.

»Såja. Såja. Det blir bättre«, viskar jag.

»Blir det?«

»Ja. Jag lovar.«

»Är du säker?«

»Ja. Jag är säker.«

»Stanna här«, säger hon. »Gå ingenstans.«

»Vart skulle jag ta vägen? In till grannen?«

»Det är klart...«

Hon skrattar mitt i allt.

Jag leder in henne på toaletten. Förklarar att hon kommer att behöva kräkas. Men att det blir bättre.

Återigen ber hon mig försäkra att det faktiskt kommer att bli så.

Återigen säger jag: det blir bättre. Helt säkert.

Även fast jag inte vet, utan bara hoppas.

OM ATT HANTERA DE DÖDA

I

Den döde fienden skalperas på följande sätt. Först skär man en djup skåra omkring huvudet, strax ovanför öronen. Sedan tar man tag om huvudet och skakar loss skalpen. Om den inte vill lossna drar man i huden, med mjuka men fasta rörelser. Därefter skrapar man noga bort köttet, och knådar sedan huden länge och väl mellan händerna.

När den gjorts mjuk och smidig använder man huden som en handduk och hänger den från ens bälte. Den som har flest dukar av det slaget anses vara den främste av alla män. Många gör även klädesplagg av hudarna, syr ihop dem till pälsar eller kappor. Människohuden är tjock och glansig, vitare än nästan alla andra skinn.

II

Runt den nyfödda samlas släktingarna och beklagar sig över alla olyckor som väntar henne, när hon nu har blivit född, och de räknar då upp människolivets alla sorger. Men när någon har dött begraver de henne med glädje; då talar de i stället om allt lidande som hon nu har sluppit undan.

III

Filosofen Diogenes sa en gång att när han dog kunde man lika gärna kasta ut hans lik över stadens murar, för att låta det ätas av de vilda djuren. När hans lärjungar förskräckta protesterade sa han: Nå, men kasta då en käpp efter mig, så att jag kan försvara mig.

Med det menade han, förstås, att vad som sker med den döda kroppen inte är av någon som helst betydelse för den döde.

Många år senare förklarade reformatorn Martin Luther att det inte intresserade honom var han skulle begravas. Det spelade ingen roll om hans kvarlevor slängdes i en flod, eller begravdes djupt inne i mörka skogen, långt från närmaste kyrka; hans själs slutliga öde skulle ändå sedan länge vara bestämt av Gud.

Liknande ord har uttalats vid olika tidpunkter i historien, men människor har sällan lyssnat. Luthers kropp placerades till exempel under altaret i slottskyrkan i Wittenberg, där hans kvarlevor än idag vördas som om de bär spår av den store mannens ande.

Ständigt envisas människan med att ge den döde, det förfärande liket, ett särskilt värde, som om det trots allt finns något kvar av den levande i det ruttnande köttet, trots att livet redan är förbi, trots att den stora förändringen har ägt rum – trots att skräcken redan har tagit plats i det som en gång var så älskat.

IV

Vad ska man göra med den döda människans kropp? Bränna den, begrava den eller låta den slukas av vågorna? Hänga upp den i ett träd, tills den ruttnar eller tills fåglarna har gnagt

benen rena? Dela upp liket och äta av det? Slipa knappar av benen och bära dem i sina kläder, som ett minne? Göra en mumie av den bortgångne, som kan sitta med vid matbordet och vaka över sina efterlevande, tomt stirrande ur mörka ögonhålor?

Något måste ske, om det har människorna sedan länge varit överens. Kanske var den övertygelsen i sig det första tecknet på att människan som vi känner den blev till. Dagen då insikten kom, den som sa att den döde inte bara kan bli liggande där, utan måste tas om hand, hanteras och behandlas – utsättas för riter. Kanske var det vändpunkten, det första steget ut ur naturen, och in i kulturen. Kanske var det då döden föddes, i det ögonblick då människorna blev medvetna om den.

Bara mycket sakta kan sedvänjor av det slaget förändras. När de väl är på plats ses de som självklara, och själva tanken på att avstå från dem är motbjudande. De som föredrar att bränna den dödes kropp anser att de som placerar liket i jorden för att sakta förmultna är dårar, medan de som gör på det senare sättet inte kan förstå hur man kan utsätta den döde för något så brutalt som eldens lågor.

Ändå kan förändringar ske. Nya riter kan komma. Det onaturliga kan börja ses som naturligt.

Om Erling, hövding och storman i Rogaland, berättas att han till sist lät sig övertalas av den nya lärans män att vägen till frälsning låg i att begravas på en kyrkogård. Han var den första i sin stora och anrika släkt som gjorde på det sättet. Han beslöt då att i god tid förbereda en präktig grav för sig själv, så att han skulle komma i åtnjutande av den eviga friden hos Kristus. Men

han nöjde sig inte med det. Han lät även gräva upp alla sina sedan länge döda släktingars kvarlevor och flytta dem till kyrkans helgade jord. Inte kunde han väl bara lämna dem därute, ensamma i kylan och mörkret?

V

Det sägs att när Mausollos, satrap av Karien, dog år 353 f Kr, blev hans hustru Artemisia så förkrossad av sorg att hon lät bygga ett gravmonument över sin döde make – som också var hennes bror – och detta var så väldigt att det kom att räknas till ett av den antika världens sju underverk. Så berömd blev denna byggnad att den gav upphov till ordet *mausoleum*.

Men makens kropp fanns inte inuti detta makalösa gravpalats. För Artemisia hade låtit bränna liket och förvarade askan hos sig, i en kruka. Varje morgon blandade hon ut lite av hans aska i en bägare vin som hon drack till frukost. På så vis gjorde hon, steg för steg, sig själv, sin egen kropp, till en grav – »en grav som lever och andas«.

Aldrig har väl någon människa älskat och sört mer än Artemisia av Karien gjorde, den gången för så länge sedan, då hon inte bara var ett minne och en anekdot utan levande kött och levande drömmar.

VI

I det gamla Persien byggdes »Dakhma«, som senare skulle benämnas »Tystnadens torn«, för att ta hand om de döda. Det var runda byggnader gjorda av tegel eller lera som placerades högst upp på en höjd, där de nyligen avlidna människornas

kroppar lades ut, inför öppen himmel, så att asätande fåglar ostört kunde ta för sig av dem. På så vis ville man undvika att något av de heliga elementen – jord, vatten, eld – smutsades ner av kontakten med den dödes orena kropp, som omedelbart efter dödsögonblicket ansågs bli fylld med »nasu daeva«, likdemoner.

Först när endast ett avgnagt skelett fanns kvar kunde dessa sista rester säkert hanteras. De täcktes då med vax och fördes bort för att gömmas i marken.

På andra håll i världen, som i vissa avlägsna delar av Tibet, utförs ännu liknande ritualer. Där heter det att de döda begravs i himlen.

VII

Nyss fanns där liv, nu finns där endast död. Ingen människa är bara lite död.

Den som nyss var älskad är nu försvunnen. Den kropp som nyss var en plats för känslor är nu tömd. Mycket snart måste den avlägsnas. Den kan inte bara bli liggande där den ligger.

För som det är skrivet, dessa ord nedtecknade i Paris kring år 1310, ett referat av vad en munk av den helige Franciskus orden sa under en mässa:

Inget är mer motbjudande än liket; det lämnas inte i huset, för att inte familjen ska dö; det kastas inte i vattnet, för att inte vattnet ska bli förorenat; det hängs inte upp i luften, för att inte luften ska bli skämd; i stället kastas det i ett dike likt ett dödligt gift så att det inte ska synas mer, det omges med jord så att

stanken inte ska stiga, det trampas bestämt ner så att det inte ska resa sig på nytt utan stanna, jord i jord.

VIII

Det liv som människan lever på jorden tycks mig, o Konung, jämfört med den tid som är okänd för oss, kunna liknas vid sparvens snabba flykt genom salen där du sitter om vintern, med dina väpnade män omkring dig, och elden dåande i mitten, hela salen uppvärmd men med vinterns stormar av regn eller snö rasande därutanför.

Sparven, som flyger in genom den ena dörren och hastigt ut genom den på motsatt sida, är säker för vinterstormen bara under det korta ögonblicket i värmen. Sedan är han utom synhåll igen. Från vinter till vinter har han färdats. Sådant är människans liv, det visar sig bara ett ögonblick. Vad som kommer innan och vad som följer därefter, om det vet vi ingenting alls.